

Mai ve Siyah Örneğinde Gerçeklik ve Kurmacada Çevrilebilirlik/Çevrilemezlik, Çevirmen Portresi ve Çevirmenlik Mesleği

Translability/Untranslability, Translator Portrait and The Profession of Translator in Reality and Fiction in The Example of *Mai ve Siyah*

Ümmügülsüm ALBİZ

(Sorumlu Yazar-Corresponding Author)

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Mütercim ve Tercümanlık Bölümü, Karaman, Türkiye.

Department of Translation and Interpreting, Faculty of Letters, Karamanoğlu Mehmetbey University, Karaman, Türkiye.

ualbiz@kmu.edu.tr

Geliş Tarihi/Received 27.09.2024
Revizyon/Revision 22.10.2025
Kabul Tarihi/Accepted 23.10.2025
Yayın Tarihi/Publication Date 15.01.2026

Atıf

Albiz, Ü. (2026). *Mai ve Siyah* Örneğinde Gerçeklik ve Kurmacada Çevrilebilirlik/Çevrilemezlik, Çevirmen Portresi ve Çevirmenlik Mesleği. *Turcology Research*, 85, 31-45.

Cite this article

Albiz, Ü. (2026). Translability/Untranslability, Translator Portrait and The Profession of Translator in Reality and Fiction in The Example of *Mai ve Siyah*. *Turcology Research*, 85, 31-45.

The content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 International License.

Öz

Mevcut çalışma, Halid Ziya Uşaklıgil'in kaleme aldığı Türkçe sadeleştirilmiş haliyle yayımlanan ve eserin başkahramanı olarak bir çevirmenin ortaya çıktığı *Mai ve Siyah* isimli eseri, eserde bahsedilen çeviri eylemini ve çevirmen karakterini, detayları ile konu edinmeyi amaçlamaktadır. Servet-i Fünûn döneminde yazılan ve aynı adlı dergide 1896-1897 yıllarında tefrika edilen *Mai ve Siyah* isimli eserde, romanın başkışısı olan ve döneminin ruhsal özelliklerini taşıyan çevirmen Ahmet Cemil'in kişiliği ve çeviriye çevirmenliğe yönelik yaklaşımları, toplumsal boyutlarıyla ele alınmaktadır. Çalışmanın temel amacı, çeviride gerçeklik ve kurmaca ilişkisini ortaya koymak, kurmaca karakter Ahmet Cemil'in çeviriye yönelik tutumu doğrultusunda çevrilebilirlik/çevrilemezlik temasını tartışmak; toplumdaki çevirinin yansıması olarak çevirmen ve portresini ele almak ve Servet-i Fünûn dönemindeki çevirmenlik mesleğini günümüz parametreleri doğrultusunda ortaya koymaktır. Çalışmanın neticesinde ise gerçeklik ve kurmaca arasında kayda değer benzerlikler saptanmıştır. Kurmaca yapıtı *Mai ve Siyah* eserinden örnekler ile çevrilebilirlik/çevrilemezlik yansımasının gerçek yaklaşımlar ile örtüştüğü; kurmaca yapıtta fiziksel özellikleri ile zayıflatılmış çevirmen karakterinin gerçek toplumdaki çevirmen algısına yakın özellikler ile tasvir edildiği; çevirmenlik mesleği ile ilgili tespitleri yapmak için gerçek çevirmenler üzerinden belirlenen parametreler doğrultusunda ise maaş/ücret, eğitim/uzmanlık, görünürlük, güç/etki parametrelerinin kurgu karakter üzerinden analizinin yapılmasının mümkün olduğu, gerçek yaşamda çevirmenlere tatmin edici ücretlerin verilmediği gibi kurgusal karakterin de az ücrete çeviri yaptığı kimi zaman ücretini dahi alamadığı, gerçek çevirmenlerin çoğunun alan mezunu olmadığı ama eğitim seviyelerinin yüksek olduğu, kurgu karakter Cemil'in de Batı tarzı bir eğitim aldığı ve üniversite öğrencisi olduğu, görünürlük kapsamında ise Cemil'in yaptığı çevirilere imza atmasına izin verilmemesi ve güç/etki parametresi doğrultusunda ise statüko saptaması yeterince yapılamıyor olsa bile çevirmenin şiiir çevirisinde gücünü yeterince kullanamıyor iken hikaye çevirisinde ise gücünü kullanabildiği anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Mai ve Siyah*, çevrilebilirlik, çevrilemezlik, çevirmen portresi, çevirmenlik mesleği

Abstract

The present study aims to examine in detail the novel *Mai ve Siyah*, written by Halid Ziya Uşaklıgil and published in a simplified Turkish version, in which a translator emerges as the protagonist, with particular focus on the act of translation and the representation of the translator figure. Written during the Servet-i Fünûn period and serialized in the magazine of the same name between 1896 and 1897, *Mai ve Siyah* portrays the personality of the translator Ahmet Cemil- the novel's protagonist and a translator who embodies the psychological and intellectual characteristics of his era- together with his attitudes toward translation and the profession of translating, within a broader social framework. The primary aim of the study is to reveal the relationship between reality and fiction in the context of translation; to discuss the theme of translatability and untranslatability in the light of the fictional translator Ahmet Cemil's approach to translation; to analyze the translator and the translator's portrait as a reflection of societal perception of translation; and to present the profession of translation during the Servet-i Fünûn period in accordance with parameters employed in contemporary translation studies. The findings of the study reveal notable parallels between fictional representation and social reality. Through examples drawn from the fictional work *Mai ve Siyah*, it has been observed that representations of translatability and untranslatability overlap with real-world approaches. Moreover, the translator character, whose physical attributes are deliberately portrayed as weakened in the fictional narrative, is represented in ways that closely resemble prevailing societal perceptions of translators. The analysis further indicates that it is methodologically possible to investigate a fictional translator character using parameters identified through empirical observations of real translators, namely remuneration, education and expertise, visibility, and power or agency. Within this framework, the study shows that, just as translators in real life are not provided with satisfactory remuneration, the fictional character also performs translation work for low wages and at times is unable to receive payment at all; while most real-life translators are not formally trained in translation-related disciplines yet possess a high levels of general education, the fictional character Ahmet Cemil is portrayed as having received a Western-style education and is a university student. In terms of visibility, Ahmet Cemil is not permitted to sign the translations he produces; and with regard to the parameter of power and agency, although it is not possible to make a definitive determination of status, it is understood that the translator is unable to exercise sufficient power in poetry translation, whereas he is able to deploy a comparatively greater degree of power in the translation of short stories.

Keywords: *Mai ve Siyah*, translatability, untranslatability, translator portrait, translator profession

Giriş

Kurmak fiilinin kur- kökünden türetilen kurgu ve kurmaca sözcükleri sanat dünyasında sıklıkla anlam bulan ifadelerdir. Kurgu, gerçek hayatta olmayan ya da kısmen gerçek olan ile benzerlik taşıyan yer, mekân, olay ya da kişilerin bir hayal ürününü olarak edebiyatta, sinema ya da tiyatrodan ortaya çıkması olarak tanımlanabilir. Kurmaca da aynı şekilde bir hayal ürününün sonucunda kurulan, kurgulanan anlamlarını taşımaktadır. Türk Dil Kurumunun sözlüklerinde farklı anlamları olan kurgu, en genel tanımıyla “gerçek olmayan olay ve kahramanlardan oluşan eser”¹ olarak tanımlanırken kurmaca ise “olmadığı halde varmış gibi tasarlanmış, kurgulanmış” ya da “tasarlanmış olay”² anlamlarını üstlenmektedir. Mevcut çalışma ise bu kavramların sözlük içeriğini göz önünde bulundurmakta, incelenen eserlerin yazarlarının hayal ürünü olduğu ve daha çok kurmaca özellikler taşıdıkları dikkate alınarak oluşturulmaktadır. Fakat dikkate alınan en önemli gerçeklik ise kurmaca eserlerin içinde bulundukları dönemin bir ürünü oldukları, söz konusu zamanın ruhunun eserlere yansıdığı ve kurmaca yapıtlarda dilsel, dinsel, toplumsal, kültürel izler edinmenin mümkün olduğudur.

Çalışma kapsamında incelenmek üzere *Mai ve Siyah* romanının seçilmesinin en önemli sebebi ise eserin, çeviriyi, çevirmeni ve çevirmenlik mesleğini konu ediniyor olmasıdır. Halid Ziya Uşaklıgil tarafından 1897 yılında kaleme alınan ve Servet-i Fünûn dergisinde tefrika edilmiş olan eser, tarihsel süreç içerisinde çevrinin insan hayatının her evresinde var olduğunu ortaya koymak, geçmişten günümüze çeviriye, çevirmene veya çevirmenlik mesleğine dair göstergeleri kurmaca yapıt örneğinde yakalamak, dönemin toplumu nezdinde çeviri, çevirmen ya da çevirmenlik mesleğine dair statüko saptaması yapmak bakımından önemli kabul edilebilir. Bu çalışmada bahsi geçen eser, bilhassa tematik boyutları ile ele alınmakta, içerik analizi yapılmakta, daha çok yorum ve tartışma üzerine yapılandırılmaktadır. Çevrilebilirlik/çevrilemezlik, çevirmen portresi ve çevirmenlik mesleği olmak üzere üç olgu üzerine yapılandırılmaya çalışılan bu araştırmada, şiir hayranı olan kurmaca çevirmenin şiire dair görüşleri çevrilebilirlik/çevrilemezlik yaklaşımı doğrultusunda tartışılırken; çevirmen portrelerine yönelik saptamalar ise daha çok Kaindl’in kurmaca karakterde fiziksel, ruhsal ve çeviri eylemine yönelik yaklaşımı ile yorumlanmaya çalışılmaktadır. Çevirmenlik mesleğine yönelik saptamaların gerçeklik ile örtüşen yönlerini ortaya çıkarabilmek için ise Dam ve Zethsen’in (2009) parametreleri, sınıflandırma açısından dikkate alınmaktadır. Böylelikle Servet-i Fünûn döneminin izlerini taşıyan *Mai ve Siyah* eserindeki çevirmenlik mesleği ile ilgili geçmişe dair saptamaları yaparken çağımız gerçekleri çerçevesinde günümüz bakış açısıyla dönemin çevirmenlik mesleğine dair tespitler yapmak, benzerlik ya da farklılıkları, dönemin koşullarını da dikkate alarak ortaya koymak olası görünmektedir.

Çalışmada öncelikli olarak kurmaca yapıt hakkında kısaca içerik aktarımı yapıldıktan; gerçek dünyadaki çeviri, çevirmen ve çevirmenlik mesleği temaları tartışıldıktan sonra kurmaca ve gerçekliğin birleşimi doğrultusunda bahsi geçen eserde çeviriye, çevirmene ve çevirmenlik mesleğine yönelik yaklaşımlar konu edinilmektedir.

Kurmaca Yapıt: *Mai ve Siyah*

Son zamanlarda film ve romanlarda çevirmen konusu çoğunlukla işlenmekte, bu anlamda bir ilginin var olduğunu öne sürmek mümkün görünmektedir. Kaindl (2014, s. 4), artan bu ilginin sebebini edebiyatın ve sinemanın toplumdan hiçbir zaman kopmaması, toplumdaki gelişmelere, değişmelere ve çalkantılara kendi yöntem ve araçlarıyla tepki vermesi olarak yorumlamaktadır. Edebiyat ve sinemanın toplum ile bağının güçlü olması, toplumsal değişim ve gelişimlerin bu iki alan içerisinde yer bulması, son dönemlerde çevirinin, çevirmenliğin daha fazla araştırılıyor, çalışılıyor olmasının kurmacada çevirinin, çevirmenin konu edinilme olasılığını etkilediğini söylemek mümkün görünmektedir. Kurmaca yapıtlarda kimi zaman başkarakter kimi zaman yan karakter olarak çevirmenin yer alması, onun kişilik özelliklerine, mesleğine, deneyimlerine dikkat çekmek bakımından önemli kabul edilmektedir. Farklı bağlamlar ve kullanımlar arasındaki yolculuğunda çeviri, artık anlatı sanatlarının, edebiyatın ve filmin merkezi bir motifi ve konusu haline gelmiş bulunmaktadır (Kaindl, 2014, s. 4). Böylelikle kurmaca yapıtlarda çeviriye yönelik artan ilginin gerçek dünyadaki ile paralel olduğunu öne sürmek olasıdır.

Tarihsel bağlamda Türk yazın tarihine bakıldığında da çevirmenin dönem dönem romanlara konu edildiği görülmektedir. Bu çalışma içerisinde ise oldukça eski tarihli olan çeviriyi, çevirmeni konu eden eser *Mai ve Siyah* ele alınmaktadır. Eserlerin, çeviriyi, çevirmen portrelerini ve çevirmenlik mesleğini nasıl konu edindiklerini belirleyebilmek için içerik aktarımı verildikten sonra tematik yönleriyle tartışma ortaya koyulmaya çalışılmaktadır.

¹ <https://sozluk.gov.tr/> erişim tarihi 20.08.2022

² <https://sozluk.gov.tr/> erişim tarihi 20.08.2022

Mai ve Siyah

Türk yazınında önemli yapıtlardan sayılan *Mai ve Siyah* romanı, Halid Ziya Uşaklıgil tarafından 1897 yılında kitap olarak yayımlanmış, Osmanlı zamanında Batılı roman tekniği ile yazılmış ilk modern roman olma özelliğini taşımaktadır. Önce Servet-i Fünûn dergisinde tefrika edilen eser, içinde bulunduğu dönemi eleştirel bir üslup ile yansıtmaktadır. Servet-i Fünûn edebiyatının önemli temsilcilerinden olan Uşaklıgil'in adı o zamanlar ilk *Mai ve Siyah* romanı ile daha sonra ise *Aşk-ı Memnu* eseriyle duyulur. Yazarın birçok küçük hikâyeleri, oyunları, hatıra yazıları, şiirleri, çevirileri vb. bulunmaktadır. Fakat çağımızda dahi Uşaklıgil'in çok satan eserleri arasında *Mai ve Siyah* ile *Aşk-ı Memnu* vardır. Ayrıca yazarın en önemli özelliği ise 20. yüzyılın başında gerçekçi kurgunun savunucusu olması ve kendi eserinin "basitleştirilmiş" versiyonlarını yeniden yazan ve yayınlayan ilk yazarlardan olmasıdır (Berk Albachten, 2015, s. 172). Kılıç Gündoğdu (2009) Türk romanının; en yaratıcı, en kültürlü Türk yazarlarından biri olan Halid Ziya Uşaklıgil ile olgunluk dönemine girdiğini, Tanpınar'dan yaptığı alıntıyla asıl romancılığın Halid Ziya ile başladığını dile getirmektedir (s. 7). Uşaklıgil'in en önemli eserlerinden olan ve sağlam bir roman tekniği ile ortaya konan *Mai ve Siyah* eseri, tematik açıdan romanın başkışısının çeviriler yapmasından ötürü çeviribilim çevresinde dikkat çeken bir eserdir. Romanın başkahramanı Ahmet Cemil, babasını kaybetmesi sebebiyle ailesinin geçimini üstlenmek durumunda kaldığı için iş arayışı içerisine girer ve Fransızca eğitimi almış olmasından ötürü kitap çevirileri yapmaya başlar. Aynı zamanda özel ders vererek öğretmenlik yapan Ahmet Cemil'in hayali şair olmak, edebi yapıtlar vermek ve ünlü olmaktır. Fakat hayalleri hiç de istediği gibi gitmez, özel ve iş yaşamındaki sorunlardan ötürü İstanbul'u terk eder ve böylelikle yalnızca İstanbul'u değil hayallerini de terk etmiş olur.

Günümüzde Çeviri, Çevirmen ve Çevirmenlik Mesleği

Tarihsel varlığı oldukça eski olan çeviri, insanın hayatının her evresinde gereksinim duyduğu bir olgu olarak ortaya çıkmıştır. Yücel (2006), kültürler ve düşünceler arasında bir köprü işlevi gören çevirilerden kimi zaman yerel kültürdeki toplumun dilini ve yazını geliştirmek için eğitici bir araç olarak, kimi zaman ise egemen güçlere karşı koymak, onu dolaylı açıdan eleştirmek ya da evrensel değerleri ön plana çıkarmak için başvurulmuş bir kaynak olarak yararlanılmış olduğunu belirtmektedir (s. 209). Böylelikle çevirinin toplumların gelişiminde oynadığı çok yönlü rolü ortaya koyan bu görüşten çevirinin hem toplumsal gelişime katkı sağladığı hem de hâkim güçlere yönelik karşıt bir rol edindiği saptaması yapılabilmektedir. Tanımsal boyutuyla zamanla bir dilden başka bir dile aktarımın ötesine geçen çeviri eylemi, dile dayalı bir eylem olarak gerçekleştirildiği gerçeğini korusa bile kültürel-toplumsal normların, erek kitlenin beklentilerinin, işlevin ve amacın devreye girdiği çok daha kapsamlı bir içeriğe sahip olmuştur. Çevirinin mekanik bir aktarım işlevi olmanın ötesine geçmesi, yaratıcı bir eylem olduğu gerçeğinin kabul edilmesi ile bir bilim dalı olarak öteki bilim dalları arasında yer almasına sebep olmuştur (Yazıcı, 2010, s. 15). "Çevirinin edim odaklı bir yönelim" (İşcen, 2002, s. 28) olması, ayrıca hem salt bir aktarım aracı olmaktan çıkması hem de bilimsel yönünün oluşması, bu alanda yapılan araştırmaların da kapsamını genişletmektedir ve çeviriye, çeviri eylemine çok yönlü bakmayı gerekli kılmaktadır.

Çevirmen ise çeviriyi gerçekleştiren, eyleme yön veren, süreci yöneten kişi olmasına rağmen çoğu zaman görünmeyen, fark edilmeyen bir statüye yerleştirilmiştir. Yabancı dilde sözlü ve yazılı iletişimi sürdürmek durumunda kalan, çevirinin bilimsel tarafının oluşması ve kuramsal dayanakların gelişmesi ile kimi zaman iletişim uzmanı kimi zaman kültür aktarımcısı gibi farklı sıfatlar da üstlenen çevirmen, daha büyük sorumluluklar almak durumunda kalmıştır. Çeviri eyleminin kapsamının değişmesi, dönemsel değişikliklerin yansımaları, çevirmenin görev tanımını ve çeviri eyleminin de içeriksel boyutlarını etkilemiştir.

Çevirmenliğin mesleki düzlemde tartışılması, eğitim ve uzmanlık boyutu, gelir düzeyi, işin sabitliği gibi farklı boyutlarıyla incelenmesi gereken konular ortaya çıkarmaktadır. Çevirmenliğin mesleki bir tanımlamaya ve kapsama işaret etmesinden ötürü genel ve soyut bir kavram olarak yorumlandığını belirten Yücel (2018), toplumda çevirmenin mesleki konumunu ve yaptığı işi tanımlamanın diğer mesleklere kıyasla zor olduğunu, çevirmen iletişimi sağlayan bir aracı mı yoksa kültürler ve diller arasında anlaşmayı sağlayan bir uzman mı yoksa farklı metin türlerini işlevsel açıdan dönüştüren bir filolog mu sorgulamalarını yapmaktadır (s. 102). Haklı yapılan bu sorgulamaların ardındaki asıl mesele olarak çevirmenliğin net bir mesleki tanımının, haklarının, görevlerinin ve sınırlarının çoğu zaman resmi dayanağının olmayışı gösterilebilmektedir.

Kurmaca Yapıt *Mai ve Siyah*'ta Çevrilebilirlik/Çevrilemezlik, Çevirmen Portresi ve Çevirmenlik Mesleği

Kurmaca yapıtlarda çeviri eylemine, çevirmen portrelerine, çevirmenliğin mesleki boyutlarına odaklanılmasındaki temel amaç, gerçek ve kurmaca arasındaki bağıntıları saptamak ve kurmaca eserlerin gerçeklikten izler taşıyıp taşımadığını ortaya koymaktır. Kurmaca, bir nevi gerçeğin yansıması, esin kaynağı olarak kabul edilebileceğinden iki olgu arasında geçişlerin olması mümkün görünmektedir. Seçilen eser ile bu gerçekliği tartışmak, bir yansı olarak bahsi geçen üç olguyu saptamak

önemsenmektedir.

Çalışma, kurmaca yapıt *Mai ve Siyah*'taki çeviri izlenimlerini, çevirmen portresini ve çevirmenlik mesleğini incelemeyi amaçladığı için araştırmada kurmaca eserde konu edinilen çeviriye dair görüşler çevrilebilirlik/çevrilemezlik yaklaşımı ile; çevirmen portresi Kaindl'in (2008) *Zwischen Fiktion und Wirklichkeit: Translatorinnen im Spannungsfeld von Wissenschaft, Literatur und sozialer Realität* çalışmasında bahsettiği fiziksel, ruhsal ve çeviri eylemine yönelik betimlemeler ile; çevirmenlik mesleği ise Dam ve Zethsen'in (2009, s. 3) maaş (ücret), eğitim/uzmanlık, görünürlük, güç/etki parametreleri ile açıklanmaya çalışılmaktadır.

Çevrilebilirlik/Çevrilemezlik

Tarihsel bağlamda antik dönemden beri oldukça eski bir tartışma konusu olan çevrilebilirlik/çevrilemezlik fenomeni, hala güncel tartışma konularından birini oluşturmaktadır. Çeviriye bir biçim olarak ele alan Walter Benjamin (1972), bir eserin çevrilebilirliği sorunsalının iki anlamlı olabileceğini, ilkinin söz konusu eseri çevirebilecek bir çevirmenin olup olmadığı, ikincisini ise eserin özünün çevrilebilirliğe uygun olup olmadığı ile açıklamaktadır. Metnin çevrilebilirliğini varoluşsal bağlamda tartışan Benjamin, ne kadar iyi olsa bile hiç bir çevirinin orijinali için anlam ifade etmeyeceğini belirtmektedir (ss. 9-10). Catford ise (1965, s. 94), durumun işlevsel özelliklerini erek dil metninin bağlamsal anlamına dönüştürmek imkânsız olduğunda çevirinin başarısız olduğunu veya çevrilemezlik oluştuğunu belirtir ve bu durumu ikiye ayırarak dilsel ve kültürel zorluklara bağlar. Ciu (1965) da kültürel farklılıktan kaynaklı çeviriye maddi, geleneksel, dini ve tarihsel kültür başlıkları altında incelemektedir. Geleneksel kültür altında insanların bir ülke ya da bölgede yaşayarak kendi geleneklerini oluşturduklarını, bunları nesilden nesile aktardıklarını belirtir ve diğer bölge ya da ülkedeki insanların bunlara sahip olmadığını hatta sahip olsalar bile farklı anlamlar taşıyabileceğini, bu geleneksel kültürlerin de çeviriye, çevrilemez hale getirdiğini vurgulamaktadır (s. 828). Kültürel ve dilbilimsel gerekçelere dayandırılarak geleneksel yaklaşımın göstergesi olarak ortaya çıkan çevrilemezlik, bilhassa şiir söz konusu olduğunda daha fazla ön plana çıkmakta, daha çok tartışılmaktadır. Çevirinin mümkün olmadığı iddiasına dayanan çevrilemezlik kavramı, özellikle kaynak dil- erek dil; kaynak kültür-erek kültür dizgelerindeki farklılıktan ortaya çıkmaktadır ve bilhassa şiirin çevrilemezliği savı ise kendi dilinde ve kültüründe şiirin biricik olduğu, aynı duygu ve etkiyi yaratma ihtimalinin düşük olduğu iddiaları üzerine yapılandırılmaktadır. Jakobson (1959), şiirde sözcüksel eşitliklerin metnin kurucu ilkesi haline geldiğini, söz dizimsel, biçimsel kategorilerin, köklerin, eklerin, kısacası dilsel kodun bütün öğelerinin benzerlik ya da karşıtlık prensibi doğrultusunda yanyana getirilebildiğini, düzenlenebildiğini ve kendi özerk anlamlarını taşıdıklarını belirtir. Şiir sanatında söz oyunları mevcut olduğu için, şiirin tanımı gereği çevrilemez ancak yaratıcı bir dönüştürmenin mümkün olduğunu dile getirmektedir (s. 238). Şiirdeki anlamın, dilin ancak kendi kendine inşa ettiği bir anlam olduğu görüşünün mevcut olduğu bu yaklaşımda şiirin birebir karşılığının çevrilemeyeceği aksine yaratıcı bir yeniden yazımın söz konusu olduğu anlaşılmaktadır. Tellioglu'nun (2018, s. 193), İoanna Kuçuradı'den yaptığı alıntıda benzer şekilde şiiri çevrilemez yapanın ses olduğu, başka bir dilde aynı sesi yaratmanın aynı imgeyi kurmakla mümkün olabileceği ve başka bir dil ve imge arasındaki ilişkiye binaen şiirin çevrilemezliğinin ortaya çıktığı vurgulanmaktadır. İncelenen kurgu eserde ise çevrilebilirlik/çevrilemezlik kavramlarının edebi eser türleri kapsamında ele alınarak hikâye çevirilerinde çevrilebilirlik; şiir çevirilerinde ise çevrilemezlik iddiası ile işlendiği görülmektedir. Saptamalar esnasında eserin kaleme alındığı dönemin çevirmenliğe dair meslekleşme koşullarının da henüz oluşmadığı gerçeği göz önünde tutularak eserin baş kişinin dil bilmesi sebebiyle çeviriye yönelmiş olduğunu da dikkate almak gerekmektedir.

Mai ve Siyah romanının başkahramanı Ahmet Cemil, babasının vefat etmesi sebebiyle henüz öğrenci olmasına rağmen iş aramak durumunda kalır ve arkadaşıyla yaptığı istişare sonucunda kendisi için en uygun işin çeviri yapmak olduğu kanaatine varır. Bu sebepten Cemil ile arkadaşı arasında çeviriye dair, çevirinin işleyişine yönelik konuşmalar mevcuttur.

"Hüseyin Nazmi baktı. Ahmet Cemil'in gösterdiği kitap Edmond Haraucourt'un "L'âme nue" şiir mecmuası idi. Ahmet Cemil bunu hemen kendine mahsus lisan ile "Ruh-ı Üryan [Çıplak Ruh] diye tercüme etti.

Hüseyin Nazmi ilave etti [ekledi]:

-İyice anlamak için zihnimde tercüme ettikçe sanki bu güzel yeis levhasının renkleri hep sisleniyor. Kaçıyor. Dikkat ediyor musun? Şu şiirin tavrındaki ahenk [uyum] meyus [ümitsiz] ruhuna nasıl yakışıyor? Bak nasıl hafif başlıyor, evvela en hafif seslerden, kelimelerden mürekkep [oluşan] bir mukaddime [giriş]...Bir inilti nağmesi [ezgisi] gibi yavaş yavaş, sanki sürüklene sürüklene gidiyor...Tercüme edince o hazin [hüzünlü] musiki, o matem edası [yas havası] kayboluyor... Tercüme sanki bestesi kaybolmuş bir güfte [şarkı sözü] gibi soğuk" (Uşaklıgil, 2009, ss. 57-58).

İki arkadaş arasındaki çeviriye dair görüşleri sunan ilk izlenim, Fransızca bir şairin kitabından çeviri yapma girişimleri ile ortaya çıkmaktadır. Gördükleri ilk kitaptan ayaküstü çeviri yapmaya çalıştıkları anlaşılan arkadaşlardan Cemil, kendine özgü bir

çeviri girişiminde bulunur; fakat Nazmi, çevirinin şiirin ruhunu bozduğunu, tercüme ettikçe uyumun, yas havasının, hüznü bir musikin etkilerinin silindiğini belirtmektedir. Çeviriye dair ortaya koyulan en net ifade ise “soğuk” tanımlamasıyla verilmektedir ve kastedilenin kaynak metindeki duyguları yeterince yansıtmadığı yönünde olduğu anlaşılmaktadır. Şiirin çevrilemezliğine kendi yaptıkları çevirilerine yönelttikleri eleştiri ile gönderme yapan karakter, çeviribilimde sürekli tartışılan güncel meselelerden birine de böylece atıfta bulunmuştur. Ayrıca metin içinde geçen çeviri ile o hissin, duygunun, yas havasının kaybolduğu görüşü, Steiner’in (1975, s. 402), şiir çevirisinin yeterliğiyle ilgili görüşleri ile benzeşmektedir ve Steiner, İlyada ve Odyssea örnekleri üzerinden alıntılardığı çevirilerin hiç birinin orjinaline uygun olmadığını, hiç birinin eşitlik anlamında dengeyi sağlayamadığını dile getirmektedir. Bu görüş, mutlak çevrilemezliği savunmasa da çeviri eserin, orjinaline denk olmadığını iddia etmektedir. Tellioglu (2018, s. 193), şiir çevirisinin olanaksızlığını savunanların bunu farklı sebeplere bağladıklarını, bazılarının özgün şiirdeki sesin erek dile gerektiği şekilde aktarılamayacağını, bundan ötürü şiir çevirisinin olanaksız olduğunu, bunun da sesin biricikliğine inanmalarından kaynaklandığını belirtmiştir. Kaynak dilde biricik olan sesin, erek dilde de biricik olma olasılığı her zaman mümkündür ve işlevsel bir yöntem ile bunu, okura hissettirerek vermek olası görünmektedir. Şiir çevirisine dair görüşlerini bildiren Aksoy (2002, s. 131) ise hedef yazın, kültür ve okuyucu odaklı olarak kaynak metnin konumu, işlevi ve kaynak metne bağlılığın yanı sıra hedef metnin amaçlanan konumu ve işlevi çerçevesinde hedef metnin yeterliğinin ve kabul edilebilirliğinin çoğul dizge içindeki kurallar çerçevesinde değerlendirildiğinde çevirmenin yaratıcılığını ve özgürlüğünü bu koşulların etkilediği bir faaliyet olduğu görüşünün önem kazandığını belirtmektedir. Çevirmene farklı bir özgürlük alanı açan, bir şiirin şairine benzemeye, onu olduğu gibi aktarmaya çalışmak yerine gerektiğinde yeniden yazmanın önemini ortaya çıkaran bir görüşün var olduğunu söylemek mümkündür. Kurmaca eserin çevirmen kahramanlarının henüz bir arayışta oldukları ve bu arayışın sonucunda ise bir hevesle çeviri yapmaya giriştikleri anlaşılmaktadır. İki arkadaşın da şiire hayranlığının olması, Cemil’in bir şiir kitabı çıkarma arzusu, bu süreci zorlaştırmaktadır.

“Hüseyin Nazmi müddeasını [savını] ispat etmek [kanıtlamak] istiyormuş gibi kırık kırık tercümeyle başladı:

Sanki afak [ufuklar] bir memet amaçgahı [ölüm hedefi] olmuş...Kalbim mezarlarının beyazlıklarıyla zulmetler [karanlıklar] altında yatıyor. Eski mermerlerin arasında mezarımın levhası [taşı] perişan bir raks [dans] ile sallanıyor.

Ahmet Cemil gülerek Hüseyin Nazmi’ye baktı:

-Berbat oluyor: Saçma mı söylüyorsun?

Arz, sema [yer, gök], her şey mevsimini kaybetmiş; bu sonu olmayan çöl üzerinde hiçbir lema [parlaklık] ışıltısı yok! Yalnız bir kenarı bulutların kemirmesiyle kırılan hilal, ölümlerimi mahbeslerinde [hapishanelerinde] lerzişdar ediyor [titretiyor].

Ahmet Cemil ilave etti:

-Sanki niçin “titretiyor” demiyorsun? Yahut Türkçede mutlaka bir şey ilave etmek lazımsa “lerzişdar-ı haşyet ediyor [korkudan titretiyor]” demeli ki kelimenin son medit [uzun] hecesi birden inkıta edivermesin [kesilivermesin]. Bak, şu üçüncü kıtayı [dörtlülü] “hepsi uyuyor” diye tercüme etmeli, fakat biraz başlangıcı süsleyerek” (Uşaklıgil, 2009, s. 59).

İki arkadaşın şiir çevirme girişimleri devam ederken, birbirlerinin şiirlerini beğenmedikleri, yeni çeviri önerisi getirdikleri görülmektedir. Birbirinden farklı iki çeviri önerisi getiren arkadaşlar, çevirideki sözcüklerin kaynak metindeki ile aynı anlamı yakalayamadığını düşünmekte, ait olduğu toplumun içerisinde şiirin var olması gerektiği savını, çevirilerine eleştirel yaklaşımları ile güçlendirmektedirler. Sözcüklerin, imgelerin farklı çağrışımlarının olmasından ötürü şiiri, toplumsal ve kültürel boyutları doğrultusunda tartışan Rifat’ın (1981, ss. 47-50) görüşleri ile benzer yaklaşım koyan Cemil ve Nazım, en nihayetinde yaptıkları hiçbir çevirinin kaynak metnin ruhuna yaklaşmadığını düşünerek “İkisi de bir müddet tercümenin soğukluğundan üşüyerek sustular, sonra Ahmet Cemil aslını bir daha okumak istedi; açık sesle, şiirin mütehammil olduğu [kaldırabildiği] bütün meyus eda-yı inşad [ümitsiz edalı şiir okuyuşu] tarzında takip ederek [devam ederek], yavaş yavaş, düşüne düşüne tekrar etti.” (Uşaklıgil, 2009, s. 60). Cemil, kaynak metni yeniden okuyarak şiirin hüznü, karamsar, kederli havası içerisinde onu hissederek sesin verdiği ahenge, ezgisel bütünlüğe kendini kaptırır ve gerçek anlamı ancak o zaman hisseder.

“Sedasının [Sesinin] ahengi samimi [içten] bir teessürle [üzüntüyle] veznin ağır cereyanı [ölçünün ağır akışı üzerinden] mariz bir seyelan [hastalıklı bir akıntı] ile akıyor, kelimeler uzun bir matem nâlesi [iniltisi] tarzında hafif ivicacıklarla [eğrilişlerle] uzanıp gidiyordu. Bu kıraat tarzı şiirin yeis ve melalini büsbütün tefsir etti [açığa çıkardı]. Bu suretle manzume bittiği zaman her ikisi de sükut ettiler [sustular], bu bir nevi sekir [sarhoşluk] veren şiir şarabı beyinlerini okşayarak uyuşturmuştu...” (Uşaklıgil, 2009, s. 60).

Kaynak dildeki şiirin karakterlerde şarap etkisi yaparak onları sarhoş etmesi; fakat erek dilde arzu ettikleri, sesi, sözcüğü,

söylemi yakalayamıyor olmaları, şiire duydukları olağanüstü hayranlıktan ortaya çıkmaktadır. Çeviri ve edebiyat arasındaki ilişkinin hiçbir zaman dostça olmadığını belirten Arroja (1996, ss. 208-2012) edebi metinlerin sözde çevrilemezliği, başka bir deyişle, edebi gösterenlerin fetişleştirilmesi sürecinin- yani bir şeye tapınma sürecinin- bir sonucu olacağını belirtmektedir. Tabulaştırma, tapınma gibi kavramlarla açıklamanın olası olduğu bu eğilim, söz konusu kurmaca figürlerde daha çok şiire duyulan hayranlıktan kaynaklı şiiri tabulaştırmaya, böylelikle çevrilemezliğe götürmektedir. Eserdeki çeviriye yönelik yaklaşımlar detaylı incelenmeye devam ettiğinde ‘çevirinin olmadığı’, bir anlamda ‘çevrilemezliğin uzantısının sürdüğü’ anlaşılmaktadır.

“Sonra tercüme ettiğini okudu. İnanamıyordu; yaptığı tercüme bu kadar çalışmanın neticesi; şu ruhsuz, renksiz şeyden mi ibaretti? Bu dakikada hissettiği azim keselanı [büyük bitkinliği], cesaretini birden kıran yeisi [ümitsizliği] yalnız duymuş olmak için mutlaka hissiyatına [duygularına] bir suret [şekil] vermek maksadıyla uğraştıktan sonra memnun edebilecek bir neticeye varamamış ve bunun acısını duymuş olmak lazım gelir” (Uşaklıgil, 2009, s.78).

Cemil’in çevirmek için saatlerce uğraştığı eseri, okuduğu zaman yaşadığı hayal kırıklığını ifade eden yukarıdaki cümleler, kurmaca çevirmenin, kaynak metnin etkisinden çıkamadığını ve kaynak metne duyulan bağlılığın, çeviriye olanaksız kıldığını ortaya koymaktadır. Gezer (2021, s. 2322) çevirinin olanaksızlığının bilinçli bir tercih gerektirdiğini temel alan çevrilemezlik tartışmasına göre çeviride yapılan bilinçli seçimlerin çevirinin, çevirmenin uzlaşmacı yüzünü görünür kıldığını belirtmektedir. Çevrilemezliğin, çevrilebilirlik ile bir madalyonun iki yüzünün temsilen açıklanıyor olması, çeviride olanaksızlığı ortadan kaldırdığı gibi bu görüşün temellinde çevir(men)in(in) olanaksızlığı tartışma konusu oluşturmaktadır. Örnekte olduğu üzere çevirmen, çevirisinin ruhsuzluğuna, renksizliğine odaklanmakta, duyguları aynı yansıtamamanın verdiği hüznün ile kendisini çevrilemezlik olgusunun içine bırakmaktadır. Burada söz konusu edinilenin bilinçli bir tercih olduğu gibi kaynak metni özgürleştirememenin verdiği bir kısıt ile ilişkilendirilebilir. Çeviri ile henüz tanışmakta olan kahraman, şiir çevirisinde bir olanaksızlık ortaya koyarken hikâye çevirisine karşı aynı yönde bir yaklaşım geliştirmemektedir.

“-Sahi, “Hırsızın Kızı”, hikâyesine devam etseniz ya! dedi.

Hırsızın Kızı” bir hikâye idi ki dört cüz’ü [bölümü] neşrolunduktan [yayınlandıktan] sonra mütercimi [çevirmen] vazgeçmiş, tabi de [yayımcı da] arkasını aramamıştı. Derhal kabul etti:

O akşam tercüme dedikleri şeyin bu kadar kolay olduğuna şaşıtı, iki saatte on sahife tercüme etmişti, bu gidişle milyon kazanacak” (Uşaklıgil, 2009, ss. 80-81).

Kendisine çevirmesi önerilen kitabı hızlıca çevirmeye başladığı anlaşılan çevirmenin şiir çevirisinde beğenmediği, renksiz, ruhsuz dediği çeviriye yönelik yaklaşımının hikâye çevirisinde değiştiği hem hızlı hem de çok fazla çeviri yapmasıyla anlaşılmaktadır. Kurgu çevirmenin, tercüme dedikleri şeyin kolaylığına şaşması, aslında şiire karşı yüklediği anlamı hikâyeye yüklememiş, onu tabulaştırmamış aynı zamanda hikâyenin bir düzyazı türü olmasından kaynaklı olduğunu öne sürmek mümkündür.

Kurmaca eserde dikkat çeken bir diğer nokta ise çeviri eylemine yeni başlayan çevirmenin çeviriye dair görüşlerinin “sadık çeviri” ya da “kelimesi kelimesine çeviri” ekseninde olmasıdır.

“Tercüme hakkında kendine göre efkarı [fikirleri] vardı: Aslına tamamen mutabık [bağlı] kalarak cümleleri aynı terkip [tamlama] silsilesiyle, aynı rabitalarla [düzenle] tercüme etmek lazım geleceğinden musir [ısrarlı] idi. İlk cümleyi okudu. Henüz tercüme ile itilafı [alışkanlığı] yoktu” (Uşaklıgil, 2009, s. 77).

Çevirmenliğe dair deneyimsizliğin verdiği sebeplerden kaynaklı olarak Cemil’in sözcüğü sözcüğüne çeviriden ve aynı sıralama ile çevirinin gerçekleştirilmesinden bahsettiği anlaşılmaktadır. Bu düşüncede, çevirinin salt dilsel aktarım olmadığı, özellikle edebi metinlere çok yönlü bakmak gerektiği, toplumsal, dilsel, kültürel farklılıkların dikkate alınmasının önemi gözden kaçmaktadır. Aksoy (2002, s. 53), yazın metnlerinin, diğer metinlerden farklı olarak yazarın kendi seçimi ve birikimi doğrultusunda oluşturulduğunu, olağan dışı ve alışılmamış sözcük ve anlatımların belli bir etki uyandırmak maksadıyla kullanıldığını belirtmektedir. Bu görüş ise yazınsal metin çevirileri yapan Cemil’in söz-dizimsel farklılıkları, anlamsal değişkenleri, kültürel norm ve değerleri dikkate almadan çeviri yapma girişiminin sonuçsuz kalma hatta başarısız olma ihtimalini ortaya çıkarmaktadır.

“...kelimelerin sırasına riayet ederek [uyarak] cümlelerin her cüz’ünü [parçasını] birer birer tercüme etmeye başladı.

Bazen kelimeler için sadık bir muadil [benzer] arayarak, bazen bulduğu lügatların [kelimelerin] ahengini altında üstünde bulunan kelimelerle iyi bir mücaverette [konumda] bulamadığı için bir müradif [anlamdaş] düşünerek, aslında tabii [doğal] ahenkle imtizaç eden [uyuşan] küçük muterizaları [parantezleri] tercümenin neresine sokuşturmak lazım geleceğinde tahayyür ederek [şaşakalarak],; belki bir sahife tercüme etti, fakat ne harap edici bir yorgunluk” (Uşaklıgil, 2009, ss. 77-78).

Çevirinin gerçekliği ile tanışmaya başlayan Cemil’in aslına sadık kalarak ya da sözcüğü sözcüğüne çeviri yapma girişiminin planladığı gibi ilerlemediğini, onu yavaşlattığını, sonunda ise büyük bir yorgunluk yaşadığını ortaya koymaktadır. Bu eserin, Servet-i Fünun dönemine ait bir eser olmasından ve dönemin etkilerinin eserde mevcut olduğunun hissedilmesinden ötürü Batılı eserlere, özellikle Fransız yapıtlarına yönelik edebi bir öykünme arzusu, kurgu karakter Cemil’in aynı olanı yakalama, aynı şekilde çevirme girişimi ile bağdaşmaktadır. “Yeni insan tipi etrafında şekillenen Servet-i Fünun dönemi edebiyatı akılcı, Batıyı örnek alan ve gelişim çizgisinin Batıda olduğunu düşünen sanatçılar” (Soğukömeroğulları, 2011, s. 1786) yetiştirmeyi arzu ettiği için Cemil de bu dönemin bir karakteri olarak ortaya çıkmaktadır. Ayrıca aynı dönemin çevirmeni olması dolayısıyla da Fransızcadan yapmaya çalıştığı çevirilerinde Batı çizgisini korumaya çalıştığı, eşdeğerlik yaklaşımı doğrultusunda hareket etmek istemesinden saptanmaktadır.

Söz konusu eserde çeviriye dair izlenimlerde kurmaca çevirmen Ahmet Cemil’in çeviri ile ilgili görüşlerini, çeviri yöntem ve süreçlerini genel hatlarıyla tespit edebilmek ve dönemin edebi özelliklerinin, kurmaca çevirmen aracılığıyla da okura sunulduğu çıkarımında bulunmak mümkün görünmektedir.

Çevirmen Portresi

Mai ve Siyah romanı örneğinde çevirmen portresine yönelik izlekler elde etmeye çalışırken Kaindl’in (2008) *Zwischen Fiktion und Wirklichkeit* adlı çalışmasında konu ettiği üç yaklaşımdan hareketle Tanış Polat ve Ünal’ın da açındığı (2021, s. 1114) çevirmenin fiziksel, ruhsal ve çeviri eylemlerine yönelik betimlemeler dikkate alınmaktadır. Kaindl (2008, s. 308), kurgusal ve sosyal gerçekliğin bağlantısı olduğunu, bu bağlantı sayesinde çevirmenlerin edebiyattaki figürlerinin ilginç geldiğini ve onların, mitleri, klişeleri, ön yargıları daha yakından saptamak için bir bilgi kaynağı oluşturduğunu belirtmektedir. Bu görüşten hareketle kurmaca figürler olarak okurun karşısına çıkan çevirmenlerin, yazıldıkları döneme, dönemin çeviri anlayışına dair ipuçları sundukları çıkarımında bulunmak mümkündür. İncelenen eserdeki çevirmen karakter Ahmet Cemil’in dönemin Fransız edebiyatı hayranlığının, onlar gibi yazma, onları taklit etme anlayışının bir ürünü olarak ortaya çıktığını ve bunu çeviri yaparken yansıttığını öne sürmek mümkündür. Kurmaca karakterlerin toplumsal boyutunu ele alırken Pierre Bourdieu’nun habitus kavramını dikkate aldığını belirten Kaindl (2008), habitus kavramında alışkanlık, yaşam biçimi, görünüm, tavır, mizaç gibi bir dizi anlamın olduğunu ve sosyolojik kullanımında ise bireyi bir ölçüde toplumla ilişkilendirdiğini belirtir. Kurgusal çevirmenlere uygulanan habitus yapılarının farklı düzeylerde kendini gösterdiği; fiziksel boyutun karakterin fiziksel özelliklerinin tasviri gibi dış görünüşü kapsadığı; psikolojik boyutun ise karakterin psikolojik ve ruhsal boyutunu tanımladığı; bilişsel boyutun da edebi figürlerin, çeviri eylemlerini gerçekleştirme veya yansıtma biçimlerini ifade ettiği açıklanmaktadır (s. 311).

Yukarıda bahsi geçen üç yaklaşımı da Cemil karakterinin özellikleri ile açıklamamanın mümkün olduğu görülmektedir. Kurmaca çevirmen, “...Ahmet Cemil- latif [hoş] kıvrıntılarla bükülerek kulaklarında dolaşan uzun sarı saçları ensesine dökülmüş bir genç- (Uşaklıgil, 2009, s. 14)” tanımlamasıyla daha kitabın ilk sayfalarında şair kimliği ile tasvir edilirken, çevirmen kimliği ile eleştiriye maruz kaldığında ise “... “onların görmeye alıştıkları uzun saçlı bir şair vardır..” ifadeleri ile başlayan eleştiri, “...Ahmet Cemil o kadar vazih [açık] fakat gülünç bir surette tasvir olunuyor [anlatılıyor], başı ile saçlarıyla, bütün kıyafetiyle, ösmaniyetiyle [vücutuyla] öyle alay ediliyordu ki... (Uşaklıgil, 2009, s. 306)”. cümleleri ile devam ettirilmekte, böylelikle fiziksel özellikleri doğrultusunda bir çevirmen portresi, okurun zihninde çizilmektedir. Olumsuz tasvir edilen fiziksel özellikleri ile zayıflatılan karakter, çevirileri ile de aşağılanmaktadır, Frenk gazetelerinde kapıcılara mahsus romanları çevirmekle, o çevirilerindeki tamlama ya da imla hatalarından ötürü çevirmen kimliği de yerilmektedir. Kaindl (2008, s. 312), çevirmenlerin dış görünüşlerinin edebi eserlerde çoğunlukla fiziksel kusurlarla, yetersizliklerle veya hastalıklarla tasvir edildiğini belirtmektedir. Burada çevirmen fiziksel bir yetersizlik ya da hastalık ile tanımlanmıyor olsa bile fiziksel özelliklerinin zayıflık haline getirildiği ve bu durumun çevirmenliği ile tamamlandığı saptanmaktadır.

Karakterin psikolojik özelliklerine yönelik en olası saptamanın ise hayalperest bir mizacının olması yönünde olduğunu söylemek mümkündür. Çevirmenlik yaparken yazar/şair olmak, matbaada çalışırken matbaa sahibi olmak arzusu, platonik yaşadığı bir aşkın karşılıklı olduğu hayaline kapılmak, sürekli ikilem içerisinde kalan Cemil’in gerçeklerle yüzleşmesi konusunda geç kalmasına sebep olmuştur.

“...belki Ahmet Cemil bu kadar hülyalara [hayallere] esir olduğu için...Hakikatin daima hülyanın dununda [gerçeğin her zaman hayalin altında] kaldığını bilirdi...” (Uşaklıgil, 2009, s. 135).

Hülya denilen hayalin gerçeğin gölgesinde kaldığını bilmesine rağmen Cemil, hayal kurmaktan vazgeçmeyen en nihayetinde ise çevirmen iken şair/yazar olamayışına, matbaa sahibi olmaktan ziyade matbaa çalışanı dahi olamamasına, platonik aşkının gerçek bir aşka dönüşmemesi yönünde hayallerinin hepsinin yıkılmasına alışmak durumunda kalır. Tüm bunlarla yüzleşmek durumunda kalan Cemil’in “artık hayatında işte yalnız bir hakikat kalmıştı. Hülyasız; üryan, sefil [çıplak, zavallı] bir hakikat...” (Uşaklıgil, 2009, ss. 384-385). Çevirmenlik kimliğini de bir gün yazar/şair olma hayalinin üzerine inşa etmesi, kendi eserine imza atacağı gün gelinceye kadar çevirisini yaptığı hiçbir esere çevirmen olarak imza atmama arzusu, gerçekler ile rastlaşınca kaybolur ve yazdığı eserini de yakarak yazar/ şair olma emelini de yitirmiş olur. Çevirmen karakterin hayalperest mizacının psikolojik özelliklerine yansımaya rağmen vurgulanması gereken bir diğer önemli nokta ise hayatında yaşadığı bütün olumsuzluklara rağmen bir dayanıklılık geliştirmiş olması ve yeniden ayağa kalkma çabasıdır.

Kaindl’in kurmaca figürlerin çeviri eylemine yönelik betimlemeleri dikkate alındığında Cemil’in çeviri yöntemleri/süreçleri ile ilgili açıklamaları daha çok çevirmen figürün ortaya koyduğu çeviri izlenimleri doğrultusunda analiz edilmiştir. Kurmaca çevirmenin çeviriye dair aşinalığının çok olmamasına rağmen ilk başladığı zamanlarda kelimelerin sırasına uyma, anlama sadık kalma gibi yöntemlerden bahsetmesi, eş değer bir çeviri anlayışı içerisinde olduğunu, bu sebepten kimi zaman çevirilemezliğe dair yoruma açık görüşler ortaya attığı anlaşılmaktadır. Ayrıca kurmaca çevirmenin şiir çevirisine yönelik tutumu, Fransızcadan yapmaya çalıştığı çeviriler göz önünde bulundurulduğunda çevirmenin çeviri yöntemini belirleyen bir diğer önemli etkenin ise sosyolojik alanın olduğu yani toplumdaki hâkim edebiyat ve çeviri anlayışının belirleyici olduğu görüşünü öne sürmek mümkün görünmektedir. Eserde ortaya koyulan çevirmen portresinin ise hem fiziki özellikleri doğrultusunda bulunan kusurlar ile hem de yaptığı çevirilerdeki yetersizlikleri ile eleştirildiği, böylelikle olumsuz bir çevirmen imajı ortaya koyulduğu saptanmaktadır.

Çevirmenlik Mesleği

Kurgu figürlerin çeviri ile tanışması ya da çevirmenlik mesleğine başlamaları, genellikle yazarlığa/şairliğe giden yolda bir aşama/basamak olarak görülmekte ve çevirmenlik-yazarlık güzergâhı yönünde bir mesaj, okura iletilmektedir. Yücel (2018, s. 105), dünya yazını şekillendiren birçok büyük yazarın, yazmaya çeviriyle başladıklarını veya çeviri yoluyla kendi yazınsal biçimlerini bulduklarını, kendisini kaynak metnin yazarıyla özdeşleştiren çevirmenin yazarın dünyasına girebilmek ya da onun gibi yazabilmek için geçici de olsa yazar olduğunu belirtmektedir. Çevirmenin yazarla özdeşleşmeye çalışması, çevirilerle yazma taklidi yapması, gerçek dünyanın çevirmen-yazarlarının da bir uygulaması olarak ortaya çıkabilmektedir. Gerçeklerden çok esinlenmiş olan *Mai ve Siyah* eserinin kurmaca çevirmeni için de çeviri, yazarlığa giden yolda bir anlam taşımaktadır.

“Şimdi tercüme işi artık bir maişet bedeli olmak acılığını kaybederek senelerden beri tek emeli olan muharrirlik [yazarlık] mesleğine tatlı bir mukaddime [giriş] hükmünü almıştı” (Uşaklıgil, 2009, s. 76).

Babasını kaybetmesinden ötürü iş arayışına giren fakat hâlâ öğrenci olan Cemil için en uygun mesleğin “ne için mütercimlik yapmayasın [çevirmenlik yapmayasın], hatta hocalık... (Uşaklıgil, 2009, s. 75).” ifadeleri ile çevirmenlik ve öğretmenlik olduğu kanaatine varan iki arkadaşın uygun eser seçmeye yönelik araştırmalarının neticesinde Cemil’e göre çeviri işi, yazarlığa girişte bir basamak olmuştur. Çakmakçı (2021, s. 386), Ahmet Cemil’in kendisini gerçekleştirecek araçlara ihtiyaç duyduğunda ilk seçeneğinin edebiyat olduğunu belirtmektedir. Bu söylem, Cemil’in kendini gerçekleştirme yolunda edebiyat metinleri çevirmeye yönelmesini büyük oranda anlamlı kılmaktadır. Fakat hayalperest kişilik vasıflarının, Cemil’i bu aşamada da zorladığı, arkadaşı Nazmî’nin köşkünde sevdiği eserleri okumayı çevirmeye tercih etmek istediği “...Lamartine’i, Musset’yi orada okuyaydı, fakat on altı sahifesini kırk kuruşa tercüme etmek için değil, yalnız kendi zevki, saadeti için... (Uşaklıgil, 2009, s. 79).” ifadeleri ile ortaya çıkmaktadır. Her ne kadar çevirmenlik, Cemil’in hayallerine geçişte bir basamak olsa da keyfi okumalar yapmak isteyen bir okur olma arzusunun en temel sebebinin çevirmen olmak yerine yazar/şair olma isteğinin olduğunu iddia etmek mümkün görünmektedir. Fakat ailesinin ve kendisinin geçimini sağlamak için yine de çeviri yapmayı maddi açıdan gerekli gören Cemil’in mesleki anlamda yaşadığı deneyimler ise Dam ve Zethsen’in belirledikleri parametreler dikkate alınarak analiz edilmektedir. Dam ve Zethsen (2016, s. 174), literatürün çevirmenlik mesleği hakkında oldukça olumsuz bir tablo çizme eğiliminde olduğunu, mesleğin düşük derecede profesyonelleşme, statü ve tanınırlıkla karakterize edildiğini, çevirmenlerin çalışma koşullarının da oldukça olumsuz olduğunu belirtmektedir. Gerçek hayattaki çevirmenlerden elde edilen verilerden hareketle edinilen bilgiler doğrultusunda yapılan analizler neticesinde kurmaca çevirmenin, deneyimlediği çevirmenlik mesleği ile gerçek çevirmenlerin mesleki deneyimlerinin örtüştüğü yönünde saptamalar yapmak

mümkün görünmektedir. Çevirmenliğin mesleki boyutlarını saptamak için Dam ve Zethsen'in (2009, s. 3) öne sürdüğü parametreler, (1) maaş (ücret), (2) eğitim/uzmanlık, (3) görünürlük, (4) güç/etki olmak üzere dört başlık altında sıralanmaktadır. Bu parametreler, kurmaca çevirmen Ahmet Cemil'in mesleki tecrübeleri doğrultusunda önemli doneler sunmakta ve eserin yazarı Halid Ziya Uşaklıgil'in gerçek yaşam tecrübeleri ile örtüştüğünü kanıtlamaktadır.

(1) Maaş/Ücret

Çevirmenliğin mesleki boyutuna dair saptamalar yapmak maksadıyla maaş/ücret, eğitim /uzmanlık alanı, görünürlük, güç /etki parametreleri- her ne kadar Danimarka özelinde yapılmış bir araştırma kapsamında olsa bile- dikkate alınarak, bu çalışma kapsamında kurguda çevirmenlik mesleğinin boyutları, gerçeklik ile bağıntısı ortaya koyulmaya çalışılmaktadır. Maaş/ücret sınıflandırmasında Dam ve Zethsen'in (2016, s. 175) yaptığı saptamaya göre incelenen tüm çevirmenlerin ortalama gelir seviyelerinin, profesyonel meslek gruplarına göre düşük olduğu fakat bunun yine de aşırı derecede düşük olduğu anlamına gelmediği vurgulanmaktadır.

Mevcut parametreler doğrultusunda kurmaca karakterin meslek ile tanışmasının en önemli sebebinin ekonomik koşullar olduğu saptanmaktadır. Karakterin, henüz öğrenci olması tam zamanlı bir iş edinmesini mümkün kılmamaktadır ve çevirmenliğin serbest çalışma koşullarının karakterin o dönemki yaşam şartlarına daha uygun olması da önemli bir gerekçe olarak ortaya çıkmaktadır.

"-Kimbilir? dedi. Mütercimlik Ahmet Cemil'in fikrine daha mülayim [uygun] gelmişti. Kitapçıların on altı sahifelik hikâye tercümesine iki mecdiye kadar para verdiklerini işitmişti. On altı sahife iki mecdiye... İki mecdiye! Bu parayı kazanabilmek ümidi onu adeta mesut etti" (Uşaklıgil, 2009, s. 75).

Çeviri yapmanın onun için en uygun meslek olduğu kanaatine vardıktan sonra çevirmenlerin on altı sayfa çeviriye, o dönemin para birimi ile 20 kuruş değerinde gümüş para olan iki mecdiye kazandıkları bilgisi cazip gelmektedir. Kurmaca karakterin çevirmenliğe başlamadaki en büyük etkenin maddi kazanç elde etmek olduğu varsayıldığında çeviri yaparak iyi paralar kazanabileceği hayalinin cazip gelmesi olağan iken gerçeklerle rastlaşması, çeviri sektöründe çevirmene para vermenin külfet olduğu yönünü görmesi uzun sürmemektedir.

"Fakat asıl on beş gün içinde sekiz on cüz'lük müsvedde hazırlayarak on beş yirmi mecdiye alabilmek ümidiyle kitapçının dükkânına gidip tabiin [yayımcının] para meselesine katıyen [kesinlikle] yanaşmadığını gördüğü ve nihayet kızara kızara tercüme hakkını istemeye cesaret aldığı zaman herifin: "Durun bakalım, bir kere okutturayım. Daha ruhsat [izin] alınacak... Hem basılsın, kaç cüz tutacağını ne bileyim?" dediğini işitince dondu kaldı" (Uşaklıgil, 2009, 2009, s. 82).

Kurmaca karakterin gerçeklik ile bağıntısının en temel göstergelerinden birinin, verile(meye)n ücretler ile ilgili boyutu olduğunu söylemek mümkündür. Çevirmenlerin çoğu zaman söze dayalı bir güven ilişkisi içinde çalışıyor olmaları, ortak bir pazarın ve standartlaşmanın olmaması kurmaca karakter Ahmet Cemil örneğinde olduğu gibi yaptığı çevirinin ücreti ödenmeden elinden alınmasına, vaktinde ya da hiç ödeme alamamasına sebebiyet verebilmektedir. Ödeme alamamak ya da ödemenin az olması, çevirmenin çalışma şevkini etkilese de gerçek dünyanın birçok çevirmeninin yaşadığı gibi Cemil de "akşam soğukkanlılıkla düşündüğü zaman devam etmek lazım geleceğine karar verir..." (Uşaklıgil, 2009, s. 83). Bu durum, gerçek dünyanın çevirmeni ile kurmaca dünyanın çevirmeni arasındaki hakikati ortaya koymaktadır. Çevirmenlerin güvenceden yoksun, örgütsüz ve düşük ücretlerle çalışmak zorunda kalması (Kıcı, 2019, s. 1), çevirmenlik mesleğini yine de icra etmelerinin önüne geçmemektedir. Cemil de mesleğe yeni girmiş olmasına ve olumsuz ödeme koşullarına rağmen devam etmek zorunda kalmaktadır. Hem ihtiyaca yönelik maddi sebepler hem de hayallerine ulaşmak için çevirmenliği bir aşama olarak görmesi, Cemil'in çevirmenlikten vazgeçmesine engel olmaktadır.

"...eline para geçemiyordu. Bir aralık biraz mahcubane [utanarak] ısrar neticesiyle kitapçıdan yüz kuruş alabildi...O da çekişe çekişe alınacak, kitapçı size sadaka veriyor gibi burun kıvıra kıvıra sekiz on talepten [isteyiştin] sonra verecek. Elinize şöyle kümeline para geçmeyecek, hatta alabildiklerinizden türlü akçe farkları kaybedeceksiniz, size en ummadığınız neviden [türden] muhtelif [çeşitli] paralar verilecek" (Uşaklıgil, 2009, s. 83).

Uşaklıgil'in, kurmaca karakteri oluştururken ya da onun mesleki kazanımları ile ilgili tespitler, okura sunar iken gerçeklik ile bağını bu kadar kuvvetli kurmayı başarmasındaki en önemli faktörün kendi çevirmen kimliğiyle bağlantılı olduğunu öne sürmek mümkündür. Ergün Atbaşı ve Üstün (2022), Uşaklıgil'in çeviri faaliyetleri ile ilgisinin sanatını beslediği gibi bu alandaki tecrübesinden hareketle paylaştığı fikirleriyle Türkçedeki çeviri faaliyetleri için bir kazanç oluşturduğunu öne sürmektedirler.

Uşaklıgil'in çeviriye dair edindiği tecrübeleri Ahmet Cemil'in çevirmen portresinde ortaya çıktığı, çeviri ücretlerine yönelik gerçekçi saptamaları ise bu görüşün doğruluğunu kuvvetlendirdiğini ortaya koymaktadır.

“Te’diyat [ödemeler] daima sizin zararınıza olacak, kesirler [kusurlu rakamlar] kaldırılarak yapılacak, bunun mukabilinde de [karşılığında da] ne kadar zahmet ne kadar intizar [bekleyiş]!...” (Uşaklıgil, 2009, s. 83).

Yaptığı iş karşılığını yeterince alamıyor olmasına rağmen çeviri yapmaya karar veren Cemil, kendince sorgulamalar yapmaktadır. Cemil'in alacağı ödemeler için bile bir çekişmeye girmesi gerektiği hissi, yaptığı işten kâr değil zarar edeceği yönündeki görüşü, gerçek yaşamdaki bir yazın çevirmenin sorgulamaları ile eş düşmektedir. Çevirmenlik mesleğinin maddi getirisinin tatmin edici düzeyde olmayışı, Cemil'i “başka bir şey daha lazım, bir çalışma vesilesi daha icat etmeli, ama ne?” (Uşaklıgil, 2009, s. 83) sorusunu sormaya yöneltmektedir ve kendi ifadesiyle iki lira daha fazla kazanmak için özel ders vermeye mecbur bırakmaktadır. Çevirmenliğin, çevirinin tüm zorluklarına rağmen bu işten vazgeçmek istemeyen Cemil için küçük çocuğa verdiği özel ders ise -getirisi daha çok olmasına rağmen- “o kadar ağır geliyordu ki eğer başka türlü telafisine imkânı olsa o iki lirayı çoktan terk ederdi (Uşaklıgil, 2009, s. 99)”. Çevirmenliğin hem yazarlık/şairlik arzusu için bir basamak olması hem de yapmayı arzu ettiği işin bir nevi önden taklidini yapıyor olduğu görüşü, düşük çeviri ücretlerine rağmen Cemil'i çevirmenlik mesleğinden alıkoymazken, maddi anlamda daha çok getirisi olmasına rağmen öğretmenlik yapmak mecburiyetinde kalmasının ise ona güç geldiği saptamasını yapmak mümkündür.

(2) Eğitim/Uzmanlık

Eğitim/uzmanlık parametresi doğrultusunda ise incelenen çevirmen gruplarının da eğitim seviyesinin yüksek olduğu ve çeviriyi, yüksek düzeyde bilgi, beceri ve uzmanlık gerektiren bir uzmanlık işlevi olarak görme eğiliminde oldukları saptanmaktadır (Dam ve Zetsehn, 2016, s. 175). Kurmaca çevirmen örneğinde ise yapılan saptamalar ise henüz eğitim gördüğü için ailesinin ve kendisinin geçimini çeviriler yaparak sağlamak isteyen Cemil, aslında profesyonel bir çeviri eğitimine sahip değildir. Fakat Avrupa tarzı bir eğitimle yetişmiş olan Ahmet Cemil, Batı'yı mektepten öğrenmiş ve orta halli bir ailede yetişmiş olmasına rağmen aldığı eğitim ve edindiği çevre neticesinde kısmen de olsa elitize edilmiş bir ortamda bulunmaktadır (Terzi, 2017, s. 163). Cemil'in elit bir ortamda yetişmiş, çeviri yaptığı yabancı dil Fransızca'yı okulda öğrenmiş ve bu vesileyle Batı'yı tanımış olması, çevirmenlik yapması için dönemin koşullarında uygun şartları oluşturmaktadır. Ahmet Cemil'in okulda aldığı eğitimin siyasal bilimler üzerine olduğunu “Ahmet Cemil'i bir seneden beri tanıyorlardı, geçen sene Mekteb-i Mülkiye'den [Siyasal Bilgiler Okulu'ndan] çıkıp...” (Uşaklıgil, 2009, s. 24) ifadelerinden anlamak mümkündür. Fakat kurmaca karakter, okuldan mezun olmasına rağmen asıl mesleğini yapmamakta hem çeviri işleri ile meşgul olmakta hem de matbaada çalışmaktadır.

(3) Görünürlük

Görünürlük, çevirmenlerin mesleki bağlamda problem yaşadıkları en önemli sorunsallardan birini oluşturmaktadır. Dam ve Zetsehn'in araştırmasına göre de çevirmenlerin çoğunun sosyal ve mesleki görünürlüklerini düşük olarak sıraladıkları anlaşılmaktadır (Dam ve Zetsehn: 2016, ss. 75-176). Kimi zaman çevirmen kimlikleri ile ön plana çıkamayan kimi zaman çevirdikleri eserlere isimlerini yaz(a)mayan çevirmenlere örnek teşkil eden bir çevirmen portresi, kurmaca çevirmen örneğinde de ortaya çıkmaktadır.

“-Çıkan cüzlerle aslını veriniz; dedi, sonra biraz düşünerek ilave etti:

-Fakat bir şart ile: İsmi koymayacağım...” (Uşaklıgil, 2009, s. 81).

Yayıncının çeviri işi verirken çevirmen adı koymayacağını belirtmesi, aslında çevirmeni hangi haklardan mahrum edeceği yönünde tam bir bilgi vermiyor olsa da çevirmenin sonraki süreçte parasını alamıyor olmasına da sebep olduğu gibi görünür bir çevirmen olmasının önünde de engel oluşturmaktadır. Ahmet Cemil, hem iktisadi gereksinimlerden ötürü bildiği yabancı dilden para kazanma amacıyla çeviri işine girişmiştir hem de asıl yapmak istediği mesleğe bir geçiş olarak görmektedir çevirmenliği. Bu sebepten ötürü, görünür olmadan yaptığı çevirilere çok fazla anlam yüklediği anlaşılmaktadır.

“...fakat artık Ahmet Cemil müşkülpesentliğe [titizliğe] lüzum görmüyordu, mademki imza koymuyor... O imzayı asıl yazmak istediği eser için saklamak istiyordu” (Uşaklıgil, 2009, s. 86).

Kurmaca çevirmenin çevirmenliğe dair bir kimlik edinmeyerek çeviri yapması daha rahat davranmasına, çeviri işinde titiz olmamasına sebep olmaktadır. Zaten burada karakterin temel amacı, şiir yazmak, şiir kitabı çıkarmak olduğu için asıl imzasını oraya sakladığı vurgulanmaktadır. Uşaklıgil'in kurmaca karakteri doğrultusunda çevirmenin görünür olmamasına ya da görünür olmasının istenmemesine vurgu yapması, gerçek çevirmenin yaşadığı sorunlar ile örtüştüğü gibi yazarın bu sorunları

hem bildiği hem de bu sorunlara dikkat çekmek istediği yönünde yorumlanmaya açık görünmektedir.

(4) Güç/Etki

Dam ve Zethsen tarafından belirlenen güç/etki parametresinin statü ile bağlantısı vurgulanmaktadır. Dam ve Zethsen'in (2016, s. 176) saptamasına göre ise çevirmenlerin işlerinin düşük etki derecesi ile bağlantılı olduğu bazı durumlarda ise çok daha düşük etki ile bağlantılandırıldığı vurgulanmaktadır. Çevirmenin statüsü doğrultusunda metne karşı geliştirdiği yaklaşım, metin üzerinde kurduğu hâkimiyet, aldığı çeviri kararları, çevirmenin elindeki gücü nasıl kullandığı ile oldukça alakalıdır. Bu yapıtta ise şair olmak isteyen kurmaca çevirmen Ahmet Cemil'in şiir çevirisinde kendini güçsüz hissetmesi, çevrilemezliği odak alması ve şair olmak arzusunun verdiği hassasiyetle metne yaklaşması çeviri üzerinde gücünü kullanamamasına sebep olmaktadır.

"Ahmet Cemil ayağa kalktı. Odasında gezindi; bir aralık kitabı tekrar aldı, ortasından bir parça okudu, buna verilebilecek tercüme şeklini düşünerek süzüyordu, hiddet etti [sinirlendi], belki diğeri tercümeye daha müsaittir [uygundur] dedi. Onu da okumak istedi. Artık iyice sıkılmış idi. Muvaffak olamamaktan [başaramamaktan], iktidarını kâfi [gücünü yeterli] görememekten gelen bir sıkıntı..." (Uşaklıgil, 2009, s. 78).

Fransız şair Lamartine'nin Rapheal eserini çevirmeye çalışırken yaşadığı başarısızlık hissi beraberinde gücünü yeterli düzeyde kullanamadığı yönünde olumsuz bir duyguyu da tetiklemektedir. Bu da karakterin şiir çevirisi üzerinde bir hâkimiyet kurmadığı, gücünü kullanamadığı iddiasını kuvvetlendirmektedir. Fakat hikâye çevirisi yaparken çevirmen daha farklı düşünmekte, çevirinin kolaylığına şaşırmaktadır. Böylelikle şiir çevirisinde yeterli etki uyandıramayan çevirmen, hikâye çevirisinde tam tersi hisse kapılmaktadır.

Çeviriye dair izlenimler kısmında verilen bilgilerden hareketle de kurmaca karakterin daha çok sadık ve birebir çeviri yöntemlerine odaklandığı fakat uygulanan yöntemlerin detayları, çevirmenin belirleyici rolünü ve gücünü kullanması ya da çevirilerinin toplumdaki etkisi üzerine yeterince bilginin olmadığı saptanmaktadır.

Sonuç

Yaşamın her evresinde sözlü ya da yazılı fark etmeksizin var olan çeviri, geçmişten günümüze yazınsal yapıtlarda da konu alanı bulmuş, romanlara, kimi zaman hikâyelere mevzu olmuştur. Çevirinin eylemsel boyutuna bakışı anlamak, çeviriye dair izlenimler edinmek açısından kurmaca yapıtlar, önemli göstergeler sunmaktadır. Çalışma için seçilen eserde çeviri izlenimlerini saptamak açısından çeviriye, çevirmene ve çevirmenlik mesleğine dair görüş ve düşünceleri ortaya koyan ifadeler, incelenmeye çalışılmıştır.

Halid Ziya Uşaklıgil'in kaleme aldığı Batılı anlamda ilk roman olarak geçen Mavi anlamına gelen Arapça *Mai ve Siyah* sözcüklerinden oluşturulan eserin başlığından hareketle, aydınlığı ve hayalleri "Mavi" sözcüğünün, karanlığı ve gerçekleri ise "Siyah" sözcüğünün tanımladığı anlaşılmaktadır. Çağımız koşullarına nispeten oldukça eski bir dönemde kaleme alınmış olan *Mai ve Siyah* eserinin bu araştırmanın konusu olmasının sebebi ise çeviriye, çevirmene ve çevirmenlik mesleğine dair toplumsal değişkenlerin önemli donelerini içinde barındırıyor olmasından kaynaklanmaktadır. Gerçekler ve kurmaca bağlamında yapılan araştırma neticesinde Uşaklıgil'in çevirmen kimliğinin olması, çeviriye dair görüş ve fikirlerle oldukça uğraşmış olması, çalışmada kurmaca yapıt doğrultusunda araştırılan bu üç kavrama yabancı olmadığını ortaya koymaktadır. Ayrıca çevirmenliği bizzat yapması ve çeviriye yönelik fikirlerle besleniyor olması, *Mai ve Siyah* eserinde maddi olanaksızlıklar sebebiyle çeviriye başlayan Ahmet Cemil'in çeviri yaklaşımının, çeviriye dair görüşlerinin gerçeklikle bağlantısını anlaşılır kılmaktadır. Servet-i Fünûn döneminde yazılan bu eserde olduğu üzere o dönem çevirilerinin Fransız edebiyatından yapıyor olması, Fransız edebiyatı anlayışını yakalayabilme arzusu, Fransızcadan çeviriler yapmaya çalışan kurmaca çevirmen Ahmet Cemil örneğinde de belirgin şekilde ortaya çıkmaktadır.

Ahmet Cemil, çok varlıklı bir ailede yetişmemiş olmasına rağmen, nispeten Avrupa tarzı bir eğitim almış, yabancı dil öğrenmiş, babasının vefatıyla ailenin geçimini üstlenmek durumunda kalmış, okurken çalışacağı bir iş arayışı içerisine girmiş ve arkadaşının da tavsiyesi ile çeviri yapmaya karar vermiştir. Serbest çalışan, özellikle edebiyat çevirileri yapan çevirmenlerin mesai kavramının olmaması, çevirmenliğin ek iş olarak görülmesi, bağımsız çalışmaya müsait olması gibi gerçeklikler, kurmaca karakterin çeviriye yönelmesini anlamlı kılmaktadır. Günümüz çeviri dünyasında da çalışma koşullarının benzer olduğunu kimi zaman çevirinin ek iş olarak yapıldığını kimi zaman ise serbest çalışma koşullarından ötürü tercih edilen bir meslek olduğunu öne sürmek mümkündür. Ayrıca kurmaca çevirmenin asıl hayalinin şair olmak olduğu, çevirmenliği hayallerine giden yolda bir aşama olarak gördüğü, bir gün en büyük emelinin kendi eserini yazmak olduğu anlaşılmaktadır. Şair olma arzusundan ve şiire olan tutkusundan ötürü Cemil'in kaynak metindeki ile eş değeri yakalama, kaynak metni birebir aktarma çabası, şiir çevirisinde başarısız olmasına sebep olmuştur. Çeviriye yönelik izlenimlerde yapılan en önemli saptama ise karakterin şiire

karşı geliştirdiği ulvi tutumu hikâye çevirilerine yönelik geliştirmeden hikâye çevirilerini çok daha kolay yapmayı başarmış olduğudur. Çevirmenin sözcüğü sözcüğüne, aslına sadık çeviri yaklaşımı güttüğü anlaşılmaktadır. Kaindl'in fiziksel, ruhsal ve çeviri eylemine yönelik üç yaklaşımı dikkate alınarak yapılan çevirmenin portresine yönelik saptamalarda ise kurmaca yapıtların mevcut toplumun bir ürünü olduğu, kurmaca karakterlerin de içinde bulundukları toplumun özelliklerini yansıttıkları yönündedir. Kurmaca karakterin, yapıtta çevirmen kimliği altında ara ara olumsuz fiziksel özellikleri ile tasvir edilmesi, psikolojik özellikleri arasında hayalperest mizacının vurgulanması, kendini gerçekleştirememiş bir karakterin ortaya çıkması, yapıtta çevirmen portresinin olumsuz nitelikleri ile ortaya koyulduğu sonucuna varmayı sağlamaktadır. Eserde çevirmenlik mesleğine yönelik saptamalar ise gerçek çevirmenler üzerinde yapılan bulguların sonuçlarına göre oluşturulan Dam ve Zethsen'in parametrelerine göre belirlenmiştir. Maaş/ücret parametresinde kurgu çevirmenin hayal ettiği kazancı sağlayamadığı bilakis hak ettiği parayı almak için bile uğraşması gerektiği gerçeği ile yüzleştiği; eğitim/uzmanlık başlığında ise Cemil'in profesyonel bir çeviri eğitimi almadığı, dil bildiği için çevirmenlik mesleğine yöneldiği; yayınevinin çevirisini yaptırdığı eserlere imzasını koydurmadığı ve çevirmenin de bunu çok önemsemediği, dolayısıyla görünür olmadığı; son parametre olan güç/etki başlığı altında ise Cemil'in şiir çevirisinde gücünü kullanamadığı, hikâye çevirilerinde hâkimiyet kurabildiği fakat bunların toplumda etkisi ile alakalı ipuçlarının eserde olmadığı saptamalarını yapmak mümkündür.

Son söz olarak kurmaca yapıtların ve kurmaca figürlerin içinde bulundukları toplumdan soyutlanmadıkları gibi yazarın etkileşim alanlarının yapıtın içeriğini şekillendirdiği tespit edilmektedir. *Mai ve Siyah* eserinin, Servet-i Fünûn döneminin toplumsal koşullarını ortaya koyduğu, kurmaca çevirmen örneğinde gerçek bir çevirmenin o toplum içerisinde edindiği rolü ortaya çıkardığı, eserin yazarı olan Uşaklıgil'in çevirmen yönünün ve çeviriye yönelik derin görüşlerinin olmasının ise önemli ölçüde eserin içeriğini şekillendirmiş olduğu sonucuna varılmaktadır.

Etik Komite Onayı: Etik kurul onay belgesi gerektirmemektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Yapay Zekâ Kullanımı: Yazar, bu çalışmanın hazırlanması, yazımı, analizi veya değerlendirilmesi aşamalarında herhangi bir yapay zekâ aracı kullanmadığını beyan etmiştir.

Ethics Committee Approval: Ethics committee approval is not required.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The author declared that this study has received no financial support.

Use of Artificial Intelligence: The author declared that no artificial intelligence tools were used at any stage of the preparation, writing, analysis, or evaluation of this study.

Kaynaklar

- Aksoy, N. B. (2002). *Geçmişten günümüze yazın çevirisi*. İmge Kitabevi.
- Arrojo, R. (1996). Literature as fetishism: Some consequences for a theory of translation. *Meta*, 41(2), 208–216.
- Benjamin, W. (1972). Die Aufgabe des Übersetzers. W. Benjamin, *Gesammelte Schriften* (Bd. IV/1, ss. 9–21) içinde. Suhrkamp.
- Berk Albachten, Ö. (2015). Tradition, tension and translation in Turkey. İçinde Ş. Tahir Gürçağlar, S. Paker & J. Milton (Ed.), *The Turkish language reform and intralingual translation* (ss. 165–180). John Benjamins Publishing Company.
- Catford, J. C. (1965). *A linguistic theory of translation: An essay in applied linguistics*. Oxford University Press.
- Cui, J. (2012). Untranslatability and the method of compensation. *Theory and Practice in Language Studies*, 2(4), 826–830.
- Çakmakçı, S. (2021). *Mai ve Siyah* romanında başkışının kendini gerçekleştirme sorunu. *Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(23). <https://doi.org/10.34189/asbd.8.23.012>
- Dam, H. V., & Zethsen, K. K. (2009). Who said low status? A study on factors affecting the perception of translator status. *The Journal of Specialised Translation*, (12), 2–36.
- Dam, H. V., & Zethsen, K. K. (2016). "I think it is a wonderful job": On the solidity of the translation profession. *The Journal of Specialised Translation*, (25), 174–187.
- Ergün Atbaşı, N., & Üstün, K. (2022). Halit Ziya Uşaklıgil'in *Sanata Dair*'inde tercüme üzerine fikirleri. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(42), 225–256.
- Gökmen, G. (2021). Çeviribilimde çevrilemezlik ya da çevirinin olanaksızlığı. *Turkish Studies Language*, 16(4), 2319–2335. <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.52802>
- İşcen, İ. (2002). *Çevrim kuramı: Çeviribilim'in temelleri üzerine*. Seçkin Yayınları.
- Jakobson, R. (1959). On linguistic aspects of translation. İçinde R. A. Brower (Ed.), *On translation* (ss. 232–239). Harvard University Press.
- Kaindl, K. (2008). Translationskultur: Ein innovatives und produktives Konzept. İçinde L. Schippel (Ed.), *Zwischen Fiktion und Wirklichkeit: Translatorinnen im Spannungsfeld von Wissenschaft, Literatur und sozialer Realität* (ss. 307–333). Frank & Timme.
- Kaindl, K. (2014). An introduction: Transfiction—Research into the realities of translation fiction. İçinde K. Kaindl & K. Spitzl (Ed.), *Going fictional! Translators and interpreters in literature and film* (ss. 1–26). John Benjamins Publishing Company.

- Kıcı, B. (2019). Bir profesyonel meslek olarak çevirmenlik ve çevirmenlerin mesleğe yönelik tutumları. *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 10(1), 1–23.
- Kılıç Gündoğdu, A. (2009). *Mai ve Siyah romanında tasvirler ve yüklendiği fonksiyonlar* (Tez No: 240079). [Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Rifat, O. (1981). Şiir çevrilir mi. *Yazko Edebiyat*. <https://yirmibirmart.com/arsiv-kosesi-ceviri-dilin-otesinde-bir-caba/> (Erişim tarihi: 25.08.2022)
- Soğukömeroğulları, M. (2011). Servet-i Fünûn edebiyatı gayri millî midir? *Turkish Studies – International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 6(1), 1785–1800.
- Steiner, G. (1975). *After Babel: Aspects of language and translation*. Oxford University Press.
- Tanış Polat, N., & Uysal Ünal, S. (2021). Alper Canıgüz'ün *Kan ve Gül* romanı örneğinde çevirmen ve dünyası. *Folklor/Edebiyat*, 27(108), 1109–1126.
- Tellioğlu, B. (2018). Şiir çevirisi eleştirisinde çevrilebilirlik/çevrilemezlik ikiliğini aşmak. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (11), 192–213. <https://doi.org/10.29000/rumelide.417493>
- Terzi, B. (2017). *Halid Ziya Uşaklıgil'in roman kahramanlarında kültürel ve ahlaki bocalama* (Tez No: 480369). [Yüksek lisans tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Uşaklıgil, H. Z. (2009). *Mai ve Siyah*. Özgür Yayınları.
- Yazıcı, M. (2010). *Çeviribilimin temel kavram ve kuramları*. Multilingual.
- Yılmaz Gümüş, V. (2018). 21. yüzyıl Türk romanında çevirmen karakterler: Satır aralarında çevirmenlik mesleğine dair ipuçları peşinde. *Turkish Studies Language/Literature*, 13(12), 591–611. <http://dx.doi.org/10.7827>
- Yücel, F. (2006). Türkiye'nin aydınlanma sürecinde çevirinin rolü. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 23(2), 207–220.
- Yücel, F. (2018). Çevirmen olmak ya da olmamak: İşte bütün mesele bu. *Türkbilim*, 8(25), 101–110.
- İnternet Kaynakları**
- Türk Dil Kurumu. *Güncel Türkçe Sözlük*. <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim tarihi: 20.08.2022)

Structured Abstract

The present study focuses on the act of translation in fiction and the portrait of the translator based on the work Mai ve Siyah written by Halid Ziya Uşaklıgil, one of the most important writer/translators of the Servet-i Fünun period. Fiction is defined as the portrayal of a setting, event, or character that either does not exist in real life or is only relatively similar to reality, as a product of imagination in literature, cinema, or theatre.

The work, which critically examines its contemporary period, sheds light on the sociological problems of the period. The protagonist, Ahmet Cemil, is compelled to find work after the death of his father, as he must now support his family and thanks to his education in French, he begins translating books. Working at the same time as a private tutor, he also dreams of becoming a poet producing literary works and achieving fame. However, he could not achieve his dreams as he leaves not only Istanbul but also his dreams behind due to problems in his personal and professional life.

The most important reason for choosing the novel Mai ve Siyah as the object of analysis within the scope of the study is that it deals with translation, the translator and the profession of translation. The work, serialized in the Servet-i Fünun magazine, can be considered significant in terms of assessing the status quo of translation, the translator, and the profession of translating within the context of fiction and reality. In this study, structured on three phenomena including translatability/untranslatability, translator portrait and the profession of translation, the fictional poetry admirer translator's views on poetry are discussed in line with the translatability/untranslatability approach. Meanwhile, the portrayals of translators are analyzed primarily through Kaindl's approach to physical, psychological, and translational aspects in fictional characters. Dam and Zethsen's (2009) parameters are used in classification to identify features of the translation profession that are in line with reality.

The phenomenon of translatability/untranslatability, which has been a subject of debate since antiquity, is still one of the current topics of discussion. Based on cultural and linguistic grounds, untranslatability emerges as an indicator of the traditional approach and it becomes more prominent and controversial when it comes to poetry. The concept of untranslatability, which is based on the claim that translation is not possible, emerges especially from the difference in the source language and target language and source culture - target culture strings. The argument for the untranslatability of poetry in particular is structured on the claims that poetry is unique in its own language and culture, and that it is unlikely to create the same emotion and effect. In the analyzed work of fiction, it has been observed that the application of the concepts of translatability and untranslatability depends on the literary genre. The potential for translatability is generally attributed to narrative prose, while untranslatability is more commonly associated with poetry translations. The concept of untranslatability of poetry manifests itself when Ahmet Cemil's admiration for poetry and aspiration to be a poet causes him to see his poetry translations as colourless and soulless. However, the situation is different in the case of story translation which is unveiled in his approach to translating stories, as he considers it easier and quicker compared to translating poetry.

In examining the portrait of the translator in Mai ve Siyah, the study draws on the three approaches discussed by Kaindl (2008) in Zwischen Fiktion und Wirklichkeit to consider the physical, psychological, and translational actions of the translator. It is possible to argue that the character of Ahmet Cemil, the translator in the analyzed work, emerges as a product of his admiration for French literature of the period, reflecting a desire to write like and imitate them in his translations. The depiction of the fictional translator Cemil's physical characteristics, particularly the negative portrayal of his physical traits, suggests that his character is debased by his translations as well.

The third phase of the study elaborates on the profession of translation. In Mai ve Siyah, the acquaintance of fictional characters with translation or their beginning as translators is generally viewed as a step or stage on the path to becoming a writer or poet, and a message is conveyed to the reader about the translation-writing trajectory. Based on data from real-life translators, the analysis suggests that the experiences of the fictional translator align with the professional experiences of real translators. To determine the professional aspects of translation, the parameters proposed by Dam and Zethsen (2009:3) are categorized into four headings: (1) salary/wage, (2) education/expertise, (3) visibility, and (4) power/influence. These parameters provide significant insights into the professional experiences of the fictional translator Ahmet Cemil and demonstrate a correspondence with the real-life experiences of the author, Halid Ziya Uşaklıgil.

According to the current parameters, it has been observed that the most significant reason for the fictional character's introduction to the profession is economic conditions. The character's status as a student makes securing a full-time job impossible, and the freelance nature of translation better suits his living conditions at that time, appears to be another significant reason. After concluding that translation is the most suitable profession for him, the character finds the information that translators earned two meci diye coins, worth 20 kuruş each in the currency of the period, for translating sixteen pages, appealing. Given the assumption that the primary motivation for the fictional character to start translating is financial gain, it is natural for the prospect of earning good money through translation to seem attractive. However, encountering the reality that paying translators is a burden in the translation industry does not take long. According to the education/expertise parameter, it is understood that real-life translators have a high level of education and view translation as a skill and expertise-demanding profession.

In line with the education/expertise parameter, it is understood that real translators have a high level of education and see translation as a job that requires skills and expertise. Similar to real-life translators, the fictional translator is portrayed as having been educated in the European style, having learned about the West through schooling, and despite coming from a middle-class family, he is depicted as being in an elite environment due to his education and surroundings. The visibility parameter represents one of the most significant issues faced by translators in their professional context. According to Dam and Zethsen's research, most translators rank their social and professional visibility as low (Dam & Zethsen, 2016: 175-176). A portrait of a translator who sometimes cannot stand out due to their translator identity or cannot include their name on translated works is also evident in the example of the fictional translator. The power/influence parameter is associated with status, highlighting that the low impact of translators' work is connected to their status. The approach a translator takes towards the text, their control over it, and their translation decisions are closely related to how they use their power. In this work, the fictional translator Ahmet Cemil, who aspires to be a poet, feels powerless in translating poetry, focusing on untranslatability, and approaching the text with the sensitivity derived from

his desire to be a poet, which results in his inability to exert power over the translation.

In conclusion, it has been observed that fictional works and characters are not isolated from the society in which they exist, and the author's areas of engagement impact the work's context. It has been deduced that by showing the role of a real translation within that culture using the fictional translator as an example Mai ve Siyah explains the societal conditions of the Servet-i Fünun period and the work's content was heavily influenced by Uşaklıgil's unique perspective on translation.